

Ольга Морозова

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна)

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Як відомо, мова є найголовнішою передумовою збереження й розвитку етносу, нації, цивілізації. Саме з боротьби за мову здебільшого починається боротьба народів за свої права. Мовні проблеми є актуальними в будь-якому суспільстві, а особливо в сучасному українському, коли на перший план виходять питання свободи, незалежності, суверенітету, прав людини, що не можуть бути вирішені без стабілізації мовних моментів.

На жаль, в Україні до кінця ще не вирішено проблему української мови. Тернистий шлях пращурів у напрямку українізації суспільства маловідомий пересічному українцю. Частина жителів України, зокрема представників корінного етносу, не користується рідною мовою в побуті. Великий відсоток українців послуговується російською мовою. Зрозуміло, що це все важкий наслідок широкомасштабної антиукраїнської акції, що була здійснена владою Російської імперії на момент перебування українських етнічних територій у складі російської держави.

Щоправда, останні події в Україні, зокрема російська агресія й війна на сході держави, стимулювали українців до прояву своєї проукраїнської позиції, яскравим прикладом чого стало піднесення престижу української мови. Однак, проблема мови в Україні й досі є достатньо значною, що турбує не лише українців¹. Окремі польські вчені присвятили значну увагу в своїх працях питанню щодо статусу української мови².

Отже, мета статті – висвітлити сутність мовного питання українців й представити погляд українських і польських вчених на проблему.

У свій час багато уваги проблемі української мови в Україні приділив

¹ P.R. Magocsi, *The Language Question as a Factor in the National Movements in Eastern Galicia*, «Nationbuilding and the Politics of Nationalism Essays on Austrian Galicia», ed. A.S. Markovits, F.E. Sysyn, Cambridge 1982, s. 220–238.

² *Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*, red. W. Mokry, Kraków 2010, 316 s.

Б. Грінченко³, М. Грушевський⁴, М. Сумцов⁵, М. Костомаров⁶ тощо. У період 1918–1939 рр. окремі доробки стосовно теми були створені переважно за межами радянської України. Заслужують на увагу праці В. Мудрого, С. Рудницького, С. Шаповал⁷, які стосувалися розвитку національної свідомості українців, містили багато фактичних даних про боротьбу за впровадження рідної мови в український освітній процес. Протягом 30-х – першої половини 50-х рр. ХХ ст. література з зазначеної тематики в Радянському Союзі майже не випускалася. У 50–70-х рр. проблема набула широкого громадського резонансу і знайшла своє відображення в більшості у виданнях зарубіжних науковців П. Феденка, Л. Винара та інших⁸. Багатством фактичних даних про рух за впровадження української мови в український навчальний процес кінця ХІХ – початку ХХ ст. виділяються праці Г. Васьковича⁹.

Початком об'єктивного, неупередженого вивчення боротьби українців за українську мову, зокрема україномовну освіту, в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. стали 80-ті рр. минулого століття, коли вийшла в світ робота В. Борисенка¹⁰. Даній темі присвячена і праця О. Лисенка¹¹, що стосувалася діяльності «Просвіт» на ниві шкільництва рідною українською мовою. Із зарубіжних видань цих часів виділяється унікальний твір Ю. Шевельова, присвячений мовній політиці урядів, під владою яких перебували українські землі в першій половині ХХ ст.¹².

На початку 90-х рр. в Україні виходять ґрунтовні роботи, які частково торкалися теми становлення освіти рідною мовою на українських землях¹³. Вітчизняні і зарубіжні історики розпочали комплексне вивчення українського національного руху за окремими проблемами. Н. Шип, О. Коновець, Г. Касьянов та інші зробили спробу об'єктивно показати місце і роль інтелігенції у розвитку подій кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема боротьби

³ Б. Грінченко, *На безпросветном пути*, «Русское богатство», 1905, кн. 10, с. 1–27; *id.*, *Якої нам треба школи?*, «Громадська думка», 1906, №5, с. 2; №6, с. 2–3; №7, с. 2–3.

⁴ М. Грушевський, *Про українську мову і українську школу*, Київ 1991, 46 с.

⁵ *Професор Сумцов про заборону української мови в школі імені Котляревського*, «Рідний край», 1906, №14, с. 11–12.

⁶ Н. Костомаров, *Малорусское слово*. Вырезка из «Вестника Европы», Б.м 1881, с. 401–407.

⁷ В. Мудрий, *Борьба за огнище української культури в західних землях України*, Львів 1923, 130 с.; С. Рудницький, *До основ українського націоналізму*. вид. 2. Відень-Прага 1923, 162 с.; С. Шаповал, *Соціологія українського відродження*, Прага 1936, 45 с.

⁸ П. Феденко, *Український рух у ХХ ст.*, Лондон 1959, 267 с.; Л. Винар, *Михайло Грушевський і наукове товариство ім. Т. Шевченка. 1882–1930*, Мюнхен 1970, 110 с.; П. Феденко, *Грушевський в науці й політиці*, Нью-Йорк-Детройт 1967, 16 с.

⁹ Г. Васькович, *Шкільництво в Україні (1905–1920)*, Мюнхен 1969, 226 с.; *id.*, *Емський указ і боротьба за українську школу*, Мюнхен 1976, 19 с.

¹⁰ В. Борисенко, *Борьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60-90-х рр. ХІХ ст.*, Київ 1980, 154 с.

¹¹ О. Лисенко, *«Просвіти» Наддніпрянської України у дожовтневий період*, Київ 1990, 34 с.

¹² Ю. Шевельов, *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус*, Мюнхен 1987, 295 с.

¹³ *Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (Х – п. ХХ ст.). Нариси*, Київ 1991, 380 с.; *Нариси історії української інтелігенції (п.п. ХХ ст.)*. У 3-х кн., Київ 1994, кн. 1, 137 с.

за права української мови¹⁴.

Починаючи з другої половини 90-х рр. збільшується кількість колективних монографій¹⁵, праць окремих істориків¹⁶, статей¹⁷, у яких містилася інформація щодо проблеми української мови в навчальних закладах. І. Зайченко, С. Телешун, Н. Мещерякова, А. Гуз, Л. Кобилянська, Б. Савчук захистили дисертації¹⁸ з даної тематики. Автори робіт одногосно визначили позитивне значення рідної мови для існування нації, а також обов'язковість ведення навчання цією мовою, надали високу оцінку діяльності борців за впровадження української мови в систему освіти України.

На початку XXI ст. науковці вирішили підсумувати існуючі дані на тему українського національного руху і зробити ґрунтовні висновки. У 2001 р. була перевидана праця С. Сірополка «Історія освіти в Україні», що вражає багатством фактичного матеріалу щодо теми¹⁹. З'явилися окремі дослідження, які торкалися мовної проблеми в українській освіті²⁰. Р. Ковалюк, Н. Побірченко, О. Пенішкевич, С. Румянцева, О. Гайдай та багато

¹⁴ Н. Шип, *Интеллигенция на Украине (XIX в.). Историко-социологический очерк*, Київ 1991, 172 с.; О. Коновець, *Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина XX ст.)*, Київ, 1992, 120 с.; Г. Касьянов, *Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст.*, Київ 1993, 170 с.; П.Р. Магочій, *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. Авторизований переклад з англійської, Ужгород 1994, 295 с.

¹⁵ *Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)*. Навч. посіб., ред. О.В. Сухомлинська, Київ 1996, 302 с.; *Україна крізь віки: У 15 т., т. 9. Національне відродження України*, ред. В.Г. Сарбей, Київ 1999, 336 с.; «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – початок XX століття). У 3 т., Київ 1999.

¹⁶ Г. Діак, *Українське відродження чи нова русифікація?*, Київ 2000, 304 с.; П. Дроб'язко, *Українська національна школа: витоки і сучасність*, Київ 1997, 179 с.; В. Качмар, *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.)*, Львів 1999, 117 с.

¹⁷ І. Захарова, *З історії впровадження у навчання української мови*, [в:] *Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні*. Матеріали міжнародної наукової конференції 28–29 листопада 1996 р., Київ 1998, с. 32–33.; Т. Щербань, *З історії українізації на Харківщині (XIX ст.)*, «Пам'ять століть», 1999, № 5, с. 89–106.

¹⁸ І. Зайченко, *Проблеми української національної школи в пресі другої половини XIX – початку XX ст.* Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, Київ 1996, 416 с.; С. Телешун, *Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці XIX – на початку XX ст.* Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Київ 1996, 284 с.; Н. Мещерякова, *Проблема формування національної свідомості у творчій спадщині видатних українських діячів культури і освіти кінця XIX – початку XX ст.* Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, Київ 1996, 190 с.; А. Гуз, *Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914 рр.)*. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Київ 1997, 205 с.; Л. Кобилянська, *Становлення і розвиток українських народних шкіл на Буковині (70-ті рр. XVIII – п. XX ст.)*. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, Чернівці, 1998, 220 с.; Б. Савчук, *Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина XIX ст. – кінець 30-х рр. XX ст.)*. Дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01, Київ 1999, 492 с.

¹⁹ С. Сірополко, *Історія освіти в Україні*, Київ 2001, 912 с.

²⁰ Н. Ломінська, *Мовна політика в галузі освіти в Україні та національна свідомість: історичний аналіз*. Навч. пос., Острог–ДЕКАЛЬБ (США) 2001, 167 с.; О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко, *Історія української школи і педагогіки*. Навч. пос., за ред. О.О. Любара, Київ 2003, 450 с.

інших, як і раніше, вивчають дану тему за різними аспектами²¹.

Сьогодні питанню української мови в Україні також присвячено достатньо уваги. Ґрунтовні дослідження з цього приводу проводить Лариса Масенко²². Українська історіографія продовжує поповнюватися працями про значення рідної мови для подальшої долі України, її майбутнього, як незалежної, демократичної держави²³.

«Мовна ситуація впливає на стан розвитку самої країни. Народи, які вперто захищали свої мовні права, одразу стали на шлях демократичного розвитку, — вважає Л. Масенко, — Мовна інтерференція багатьох українців спричиняє невизначеність держави в цілому. Рівень економічного та соціально-політичного розвитку країни напряму залежить від мовної цілісності її громадян, адже мова становить собою картину світу кожної нації. Роздроблена, уражена суржиком, вона неспроможна збудувати гармонійного, високорозвиненого суспільства. Існують приклади в історії, коли нації досить швидко позбавлялися цього постколоніального баласту і робили стрибок в економічному і суспільно-культурному розвитку. Таким прикладом може бути Чехія, значна кількість населення якої на початку минулого століття була німецькомовною, але вже за півстоліття держава змогла подолати цю проблему, що стало поштовхом до її розвитку і процвітання. Із пострадянського простору, як приклад, в першу чергу, варто назвати країни Прибалтики та Грузію, які завдяки грамотній мовній політиці змогли вивести свої країни із кризи, незважаючи на геополітичні зазіхання Росії. Серед аутсайдерів досі перебувають країни Середньої Азії, Білорусь і, на жаль, Україна, в яких ведеться незбалансована мовна політика, що знесилоє ці країни, гальмує їх поступ»²⁴.

Початок проблеми національної мови в Україні слід шукати ще з давніх часів. Так склалося історично, що український народ століттями

²¹ Р. Ковалюк, *Український студентський рух на західноукраїнських землях XIX–XX ст.*, Львів 2001, 420 с.; Н. Побірченко, *Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (др. п. XIX–п. XX ст.)*. Монографія, Київ 2002, 331 с.; О. Пенішкевич, *Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.)*. Монографія, Чернівці, 2002, 520 с.; С. Румянцева, *Мовне питання в діяльності національної інтелігенції Наддніпрянської України (1900–1917 рр.)*. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Київ 2002, 196 с.; О. Гайдай *Рух української громадськості за національну початкову освіту наприкінці XIX – на початку 1917 р.* Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Одеса, 2005, 221 с.; В. Борисенко, Г. Непорожня, *Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 р.*, Київ 2002, 149 с.; Є. Сінкевич, Н. Кузова, *Питання про викладання українською мовою в навчальних закладах Херсонської губернії в 1890–1917 рр.*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», 2001, вип 6, с. 85–89.

²² Л. Масенко, *Мова і суспільство. Постколоніальний вимір*, Київ 2000; еад., *Мова і політика*. 1-е вид., Київ 1999, 100 с.; *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциту*, ред. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульницька, Київ 2005, 399 с.; Л. Масенко, *Мовна ситуація Києва: День сьогоднішній та прийдешній*, Київ 2001, 92 с.; *Мовно-культурна ситуація в Україні*, «Дивослово», 2001, № 10, с. 7–11; *Мова і нація*, «Київський журналіст», 2004, № 1, с. 17–24.

²³ В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький, *Мова і нація*, Дрогобич 1994, 217 с.; П. Таланчук, *Наша державна мова – українська*, «Дивослово», 2000, №9, с. 12–14; О. Пономарів, *Державність і мова*, «Віче», 1994, №10, с. 76–80.

²⁴ Л. Масенко, *Білінгвізм і суржик: між мовою та «язиком»*, http://www2.kspu.kr.ua/filology/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=110. [дата звернення 19.10.2017].

знаходився під чужоземними впливами. Мова, освіта, як і інші сфери його життя, були об'єктами русифікації, полонізації, румунізації тощо.

Особливо показовим періодом, що висвітлив мовну проблему на українських землях, був період національного відродження кінця XIX століття. У цей час українські землі перебували у складі Російської імперії та Австро-Угорської монархії²⁵.

До складу Росії було приєднано близько 80% українських земель (Наддніпрянська Україна). На початку XX ст. вони входили до дев'яти губерній: Волинської, Подільської, Полтавської, Київської, Катеринославської, Херсонської, Чернігівської, Харківської та Таврійської (без Криму). Територія етнічних українських земель, що перебували у складі Російської імперії, становила 618 000 км. кв²⁶.

До Австро-Угорської монархії на кінець XIX ст. входили західні українські землі (Наддністрянська Україна) у складі Буковини, Галичини та Закарпаття площею близько 72 000 км. кв. Разом з етнічними землями, приєднаними Російською імперією, українські землі становили 690 000 км. кв.

Щодо чисельності населення, то згідно з переписом 1897 р. в Російській імперії українців налічувалося близько 30 млн. осіб, а в австро-угорській частині України переписом 1900 р. українців зафіксовано близько 4 млн. Отже, на своїй етнічній території, що належала обом імперіям, в кінці XIX – на початку XX ст. проживало близько 34 млн. українців²⁷.

Не дивлячись на велику територію та значну кількість населення, українці були значно обмежені в своїх національних правах. Вагомою перешкодою на шляху вільного розвитку народу була чужа мова спілкування й навчання (на Наддніпрянщині – російська, на західних українських землях державною мовою була німецька, однак в Галичині поширювалася польська мова, на Буковині – румунська, на Закарпатті – угорська). Але на землях сучасної України питання формування української держави, відродження рідної мови, створення національної системи освіти, завжди стояли в центрі уваги народу²⁸. До речі, з цього часу, на фоні згаданих подій, поглиблюється українсько-польський конфлікт, що мав місце і протягом більшої частини XX століття²⁹.

²⁵ О. Морозова, *Система освіти в дореволюційній Україні та спроби впровадження української мови в навчальних закладах (кінець XIX – початок XX ст.)*, «Наукові праці: Науково-методичний журнал», 2003, т. 27, вип. 14. Історичні науки, с. 62–66; ead., *Рух за українізацію освіти в російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. XIX–поч. XX ст.)*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», 2004, вип. 15, с. 70–79.

²⁶ *Новітня історія України (1900–2000): Підручник*, ред. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.М. Литвин та ін., Київ 2002, с. 12–13.

²⁷ О. Морозова, *Рух за впровадження української мови в навчальних закладах України в кінці XIX – на початку XX століття*. Дис. ... канд. іст. наук, Миколаїв 2007, 310 с.

²⁸ Ead., *Мовний фактор як головний принцип цивілізаційного розвитку України кінці XIX – на початку XX століття*, «Наукові праці: Науково-методичний журнал», т. 88, вип. 75: *Історичні науки*, Миколаїв, 2008, с. 46–50.

²⁹ Ead., *Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця XIX – початку XX ст. в українській історіографії*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», 2004, вип. 16, с. 119–125.

Отже, зацікавлення мовою, історією рідного краю на українських землях розпочалося ще наприкінці XVIII століття на Лівобережній Україні. Взагалі, роль окремих українських земель у процесі національного відродження пов'язана із соціально-політичним та культурно-історичним розвитком цих земель.

Національний рух українців Галичини, який став розгортатись під впливом ідей наддніпрянських українців, розпочався кількома десятками років пізніше, але це відставання було швидко ліквідовано. Типова риса національного відродження в західно-українських землях – це його офіційний, лояльний до віденського уряду характер³⁰.

Вагомий вклад у висвітлення мовної проблеми українців зробив видатний український діяч, історик Михайло Грушевський. Його ґрунтовні праці з історії України мають велику цінність для сучасної історіографії. У монографії «Освобождение России и украинский вопрос»³¹ автор доводить, що на кінець XIX ст. можливість навчання й спілкування рідною мовою була одним з необхідних моментів для українців щодо подальшого існування самого народу. Дана праця дає нам багатий матеріал щодо українсько-польських відносин в сфері освіти, переконує в їх напруженості.

Цікавий матеріал щодо теми дає тогочасна українська преса. Це журнали «Киевская старина», «Украинская жизнь», «Зоря», «Діло», «Руслан» тощо. Майже вся тогочасна україномовна література доводить досить напружені відносини на мовному ґрунті між українцями і поляками³². Однак не можна забувати, що українсько-польські стосунки дуже часто складались за чіткою схемою правлячих кіл. В українській пресі існують окремі свідчення, за якими свідомі представники польського населення через свою газету «Dziennik Polski» визнають за українцями право на свій, «русинський», університет в Чернівцях: «...в Черновцах должен быть учреждён «русинский» университет. Русины должны требовать преобразования черновицкого университета в русинский университет»³³.

Отже, майже до кінця XX століття в національній пам'яті українського й польського народів затвердилися міцні стереотипи щодо одвічних українсько-польських конфліктів на національному ґрунті, що було перешкодою для нормалізації стосунків між українцями і поляками.

Формування принципово нової позиції щодо української мови відбувається в умовах розгортання демократичних процесів за часів Третьої Речі Посполитої, починаючи з 1989 року й становлення незалежної України

³⁰ Ead., *Рух за українізацію освіти в російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. XIX – поч. XX ст.)*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», 2004, вип. 15, с. 70–77.

³¹ М. Грушевський, *Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки*, Санкт-Петербург 1907, 294 с.

³² *К гонениям на русинский язык в Галичине*, «Киевская старина», 1903, №6, с. 193–194; *Обструкция русских детей в школе*, «Народне слово», 1910, 1 грудня, с. 5; *Борьба за украинский университет*, «Украинская жизнь», 1913, №1, с. 113–115.

³³ О. Морозова, *Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця XIX – початку XX ст. в українській історіографії*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», 2004, вип. 16, с. 119–125.

в 1991 р. Головним завданням польських й українських вчених стало дослідити питання спільної історії на засадах об'єктивності й розуміння. Учасниками українсько-польського наукового діалогу, а згодом й співпраці, у тому числі у культурній сфері, виступають вчені Ягеллонського університету (Краків), Університету Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Варшавського університету, а також науковці Слупська, Ольштина, Зеленої Гори, Ченстохови, Вроцлава, Торуня, Гданська тощо, а також вчені Львівського й Волинського національних університетів, Чорноморського національного університету імені Петра Могили у Миколаєві та багатьох інших³⁴. Разом з питаннями українсько-польського протистояння другої половини XVII століття, визвольних змагань 1918–1921 років, трагічних сторінок часів Другої світової війни³⁵ мовна проблема стала предметом ретельного вивчення як українських (С. Буда, В. Сарбей та багато інших)³⁶, так і польських колег (М. Malikowski, А. Sawicz, Р. Kuspys, J. Kościólek)³⁷.

Характерно, що поруч із етнічними поляками, активізували свою дослідницьку діяльність і представники української меншини Польщі. Формування демократичних інститутів Третьої Речі Посполитої створило сприятливі умови для виникнення спеціалізованих дослідницьких інституцій (Фундація Святого Володимира у Кракові, голова Володимир Мокрий, Південно-Східний Інститут у Перемишлі, очільник Станіслав Стемпень, Інститут Центрально-Східної Європи у Любліні, голова Мирослав Філіпович³⁸ тощо). За сприяння цих та багатьох інших установ вийшла друком низка робіт з проблематики української мови³⁹.

Серед польських вчених, що займаються проблемою української мови, хотілося б назвати перш за все Володимира Мокрого, професора кафедри українознавства Ягеллонського університету, автора роботи «*Rola rodzimego języka ukraińskiego w zachowaniu tożsamości i w rozwoju kultury narodowej Ukraińców drugiej połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII wieku*» («Роль рідної української мови в збереженні свідомості й розвитку національної культури українців другої половини XVI – першої половини XVII ст.») та багатьох інших. За його ж редакцією вийшла праця «*Język, kultura,*

³⁴ Ead., *Українсько-польські наукові стосунки: хронологія подій*, «Чорноморський літопис: Науковий журнал», 2011, вип. 4, 172 с.

³⁵ Я. Качмарчик, *Гетьман Богдан Хмельницький*, Перемишль-Львів, 1996; W.A. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Warszawa 1998; *Polacy i ukraińcy pod czas II wojny światowej*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 2000.

³⁶ *Українське питання*, Київ 1997, 218 с.; В. Сарбей, *Національне відродження України*, Київ 1999, т. 9, 336 с.; *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації*, ред. Ю. Бестерс-Дільгер, вид. 2, 2008, 363 с.

³⁷ М. Malikowski, *Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich*, Rzeszów 2010, 274 s.; А. Sawicz, *Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996*, Poznań 2010, 378 s.; Р. Kuspys, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Polityka. Gospodarka. Wojsko. Sektor pozarządowy*, Kraków 2009, 513 s.; J. Kościólek, *Język ukraiński wobec wyzwań współczesnej sytuacji społeczno-politycznej na Ukrainie*, «Przegląd Wschodnioeuropejski», 2012, №3, с. 449–456.

³⁸ Н. Gapski, *Instytut Europy środkowo-wschodniej w Lublinie*, «Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej», 1997, т. 4, с. 207.

³⁹ *Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*, red. W. Mokry, Kraków, 2010, 316 s.

mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców» («Мова, культура, ментальність й національна свідомість українців»)⁴⁰. Щиро вболіваючи за долю України й української мови, професор Мокрий щороку влаштовує міжнародні конференції за участю багатьох знаних вчених України, Польщі, Росії тощо, видає часопис «Краківські українознавчі зошити», проводить активну політику на підтримку руху українців на шляху демократизації суспільства тощо, виносячи українську проблему на міжнародний рівень.

Відомим польським істориком, що опікується мовним питанням в Україні є й Ярослав Мокляк з Інституту історії Ягеллонського університету, відділу Історії Східної Європи (праця «W walce o tożsamość Ukraińców» («В боротьбі за свідомість українців»), «The legal basis of the educational system in Galicia: the issue of the Ukrainian language in the debates and laws of the Galician Diet» («Легальне підґрунтя системи освіти в Галичині: питання української мови в дебатах і праві галицького сейму»)⁴¹ та інші). Ярослав Мокляк є редактором наукового часопису «Нова Україна» («Nowa Ukraina»), на сторінках якого представники наукової громадськості світу можуть дискутувати на українську тематику⁴². Значення «Нової України» для популяризації української ідеї неоціненне. Проблема української мови в Україні непокоїть і Станіслава Стемпня з Перемишля. Свої думки щодо цього він висловив у численних статях, що містяться на сторінках збірників, виданих у «Науково-дослідному Південно-Східному інституті» в Перемишлі, головою якого він є⁴³.

Таким чином, як українські, так і польські вчені переконані, що українська мова з давніх часів мала фундаментальне значення для розвитку самосвідомості і культури українців, без мови не було б народності, нації. Сьогодні ще повністю не вирішена мовна проблема в Україні. Попереду ще важка робота у напрямку її популяризації. Однак широке висвітлення у науковій літературі як України, так і Польщі проблеми української мови в Україні сприяє її популяризації, розвитку, покращенню на цьому ґрунті українсько-польських стосунків.

⁴⁰ Ibid.; W. Mokry, *Rola rodzimego języka ukraińskiego w zachowaniu tożsamości i w rozwoju kultury narodowej Ukraińców drugiej połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII wieku*, [w:] *Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*, red. W. Mokry, Kraków 2010, s. 5.

⁴¹ J. Moklak. *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892*, Kraków 2004, 318 s.; id., *The legal basis of the educational system in Galicia: the issue of the Ukrainian language in the debates and laws of the Galician Diet (1866–1867)*, «New Ukraine», 2001, nr 11, c. 9–28.

⁴² V.: *Nowa Ukraina*, http://www.nowaukraina.org/zeszyt_biezacy.htm, [дата звернення 19.10.2017].

⁴³ *Spory wokół języka i alfabetu Ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemyślu w XIX i XX w.*, [w:] *Ad fontes. Studia in honorem Oleh Kupchyns'kyi septuagenario dedicata*, t. 1, Kyiv-Lviv 2004, s. 190–212; *Słownik ukraińskich terminów kościelnych. Struktura i organizacja Kościoła wschodniego*, «Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego» 1996, nr 2, s. 102–119.

Бібліографія

«Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – початок XX століття). У 3 т., Київ 1999.

Gapski H., *Instytut Europy środkowo-wschodniej w Lublinie*, «Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej», 1997, т. 4.

Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców, red. W. Mokry, Kraków 2010.

Kościółek J., *Język ukraiński wobec wyzwań współczesnej sytuacji społeczno-politycznej na Ukrainie*, «Przegląd Wschodnioeuropejski», 2012, nr 3.

Kuspys P., *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Polityka. Gospodarka. Wojsko. Sektor pozarządowy*, Kraków 2009.

Magocsi P.R., *The Language Question as a Factor in the National Movements in Eastern Galicia*, «Nationbuilding and the Politics of Nationalism Essays on Austrian Galicia», ed. A.S. Markovits, F.E. Sysyn, Cambridge 1982.

Malikowski M., *Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich*, Rzeszów 2010.

Moklak J. *The legal basis of the educational system in Galicia: the issue of the Ukrainian language in the debates and laws of the Galician Diet (1866–1867)*, «New Ukraine», 2001, nr 11.

Moklak J. *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892*, Kraków 2004.

Mokry W., *Rola rodzimego języka ukraińskiego w zachowaniu tożsamości i w rozwoju kultury narodowej Ukraińców drugiej połowy XVI i pierwszych dziesięcioleci XVII wieku*, [w:] *Język, kultura, mentalność a tożsamość narodowa Ukraińców*, red. W. Mokry, Kraków 2010.

Nowa Ukraina, http://www.nowaukraina.org/zeszyt_biezacy.htm, [дата звернення 19.10.2017].

Polacy i ukraińcy pod czas II wojny światowej, red. W. Bonusiak, Rzeszów 2000.

Sawicz A., *Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991–1996*, Poznań 2010.

Serczyk W.A., *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny. 1648–1651*, Warszawa 1998.

Słownik ukraińskich terminów kościelnych. Struktura i organizacja Kościoła wschodniego, «Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego» 1996, nr 2.

Spory wokół języka i alfabetu Ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemyślu w XIX i XX w., [w:] *Ad fontes. Studia in honorem Oleh Kupchyns'kyi septuagenario dedicata*, t. 1, Kyiv-Lviv 2004,

Борисенко В., *Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60–90-х рр. XIX ст.*, Київ 1980.

Борисенко В., Непорожня Г., *Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 р.*, Київ 2002.

Борьба за украинский университет, «Украинская жизнь», 1913, №1.

Васькович Г., *Емський указ і боротьба за українську школу*, Мюнхен 1976.

Васькович Г., *Шкільництво в Україні (1905–1920)*, Мюнхен 1969.

Винар Л., *Михайло Грушевський і наукове товариство ім. Т. Шевченка. 1882–1930*, Мюнхен 1970.

Гайдай О., *Рух української громадськості за національну початкову освіту наприкінці ХІХ – на початку 1917 р.* Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Одеса 2005.

Грінченко Б., *На безпросветном пути*, «Русское багатство», 1905, кн.10.

Грінченко Б., *Якої нам треба школи?*, «Громадська думка», 1906, №5, №6, №7.

Грушевський М., *Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки*, Санкт-Петербург 1907.

Грушевський М., *Про українську мову і українську школу*, Київ 1991.

Гуз А., *Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914 рр.)*. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Київ 1997.

Діак Г., *Українське відродження чи нова русифікація?*, Київ 2000.

Дроб'язко П., *Українська національна школа: витоки і сучасність*, Київ 1997.

Зайченко І., *Проблеми української національної школи в пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.*. Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, Київ 1996.

Захарова І., *З історії впровадження у навчання української мови*, [в:] *Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні*. Матеріали міжнародної наукової конференції 28–29 листопада 1996 р., Київ 1998.

Іванишин В., Радевич – Винницький Я., *Мова і нація*, Дрогобич 1994.

К гонениям на русинский язык в Галичине, «Киевская старина», 1903, №64.

Касьянов Г., *Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ ст.*, Київ 1993.

Качмар В., *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)*, Львів 1999.

Качмарчик Я., *Гетьман Богдан Хмельницький*, Перемишль-Львів 1996.

Кобилянська Л., *Становлення і розвиток українських народних шкіл на Буковині (70-ті рр. ХVІІІ – п. ХХ ст.)*. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, Чернівці 1998.

Ковалюк Р., *Український студентський рух на західноукраїнських землях ХІХ – ХХ ст.*, Львів 2001.

Коновець О., *Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина XX ст.)*, Київ 1992.

Костомаров Н., *Малорусское слово*. Вырезка из «Вестника Европы», Б.м 1881.

Лисенко О., *«Просвіти» Наддніпрянської України у дожовтневий період*, Київ 1990.

Ломінська Н., *Мовна політика в галузі освіти в Україні та національна свідомість: історичний аналіз*. Навч. пос., Острог–ДЕКАЛБ (США) 2001.

Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д., *Історія української школи і педагогіки*. Навч. пос., за ред. О.О. Любара, Київ 2003.

Магочій П.Р., *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. Авторизований переклад з англійської, Ужгород 1994.

Масенко Л., *Білінгвізм і суржик: між мовою та «язиком»*, http://www2.kspu.kr.ua/filology/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=110, [дата звернення 19.10.2017].

Масенко Л., *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*, Київ 2000.

Масенко Л., *Мова і політика*. вид. 1, Київ 1999.

Масенко Л., *Мовна ситуація Києва: День сьогоднішній та прийдешній*, Київ 2001.

Мещерякова Н., *Проблема формування національної свідомості у творчій спадщині видатних українських діячів культури і освіти кінця XIX – початку XX ст.* Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, Київ 1996.

Мова і нація, «Київський журналіст», 2004, № 1.

Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації, ред. Ю. Бестерс-Дільгер, 2-ге вид., Київ 2008.

Мовно-культурна ситуація в Україні, «Дивослово», 2001, № 10.

Морозова О., *Рух за впровадження української мови в навчальних закладах України в кінці XIX – на початку XX століття*. Дис. ...канд. іст. наук, Миколаїв 2007.

Морозова О., *Мовний фактор як головний принцип цивілізаційного розвитку України кінці XIX – на початку XX століття*, «Наукові праці: Науково-методичний журнал», т. 88, вип. 75. Історичні науки, Миколаїв 2008.

Морозова О., *Рух за українізацію освіти в російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. XIX – поч. XX ст.)*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», Херсон 2004, вип. 15.

Морозова О., *Система освіти в дореволюційній Україні та спроби впровадження української мови в навчальних закладах (кінець XIX – початок XX ст.)*, «Наукові праці: Науково-методичний журнал», т. 27, вип. 14, Історичні науки, Миколаїв 2003.

Морозова О., *Українсько-польські наукові стосунки: хронологія подій*,

«Чорноморський літопис: Науковий журнал», Миколаїв 2011, вип. 4.

Морозова О., *Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця XIX – початку XX ст. в українській історіографії*, «Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки», Херсон 2004, вип. 16.

Мудрий В., *Боротьба за огнище української культури в західних землях України*, Львів 1923.

Нариси історії українського шкільництва (1905–1933). Навч. посіб., ред. О.В. Сухомлинська, Київ 1996.

Нариси історії української інтелігенції (п.п. XX ст.). У 3-х кн., кн. 1, Київ 1994.

Новітня історія України (1900–2000): Підручник, ред. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.М. Литвин та ін., Київ 2002.

Пенішкевич О., *Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.)*. Монографія, Чернівці 2002.

Побірченко Н., *Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (др. п. XIX – п. XX ст.)*. Монографія, Київ 2002.

Пономарів О., *Державність і мова*, «Віче», 1994, №10.

Професор Сумцов про заборону української мови в школі імені Котляревського, «Рідний край», 1906, №14.

Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – п. XX ст.). Нариси, Київ 1991.

Рудницький С., *До основ українського націоналізму*, вид. 2, Відень-Прага 1923.

Румянцева С., *Мовне питання в діяльності національної інтелігенції Наддніпрянської України (1900–1917 рр.)*. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Київ 2002.

Савчук Б., *Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина XIX ст. – кінець 30-х рр. XX ст.)*. Дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01, Київ 1999.

Сарбей В., *Національне відродження України*, т. 9, Київ 1999.

Таланчук П., *Наша державна мова – українська*, «Дивослово», 2000, №9.

Ольга Морозова

Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Анотація: Стаття присвячена одній із важливих проблем сучасної української держави – проблемі розвитку української мови та її висвітленню українськими та польськими науковцями. Дослідження є досить актуальним, адже, на жаль, в Україні до кінця ще не вирішено мовне питання. Поширення російської мови на сході та півдні країни, маніпулювання проблемою української мови в російсько-українському конфлікті стимулює до ретельного вивчення теми.

Ключові слова: українська мова, українська історіографія, польська історіографія.

Olga Morozova

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

PROBLEM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN UKRAINIAN AND POLISH HISTORIOGRAPHY

Summary: The article concerns one of the most important problems of modern Ukrainian state – the problem of Ukrainian language development and its coverage by Ukrainian and Polish scientists. This research is profoundly important, because of yet not fully solved language issues in Ukraine. The spread of the Russian language in the eastern and the southern part of Ukraine, and manipulation the problem of the Ukrainian language in the Russian-Ukrainian conflict encourages to a thoughtful study of the topic.

Keywords: Ukrainian language, Ukrainian historiography, Polish historiography.